

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 121 2000

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-18-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2001

Vid texternas vägskaal. Textkritiska uppsatser. Red. Lars Burman, Barbro Ståhle Sjönell (Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer. Skrifter. 1). Svenska Vitterhetssamfundet. Stockholm 1999.

Vem tillhör texten? Svaret beror naturligtvis på vem vi frågar, och i vilket sammanhang vi gör det. Inom editionsfilologin var svaret länge tveklöst – ”författaren”. I enlighet med antik tradition präglades textutgivning av sökandet efter textens ursprung, vilket utvecklades till en strävan efter trohet mot författarens originalidé. Den bästa textversionen var helt enkelt den författaren själv skulle ha föredragit.

Medan den litteraturvetenskapliga textteorin således både hann avföra, avliva och i viss mån återupprätta författaren, fortsatte textkritiken under lång tid att hävda författarens fulla äganderätt till texten. Först under 1980-talet utmanades intentionalismen på allvar och då från textsociologiskt håll. Den moderna bokmarknadens produktionsvillkor krävde, menade man, ett nytt sätt att se på författaren, och inte minst på förlagens roll som medskapare. Det här skiftet har sedermera satt sin prägel på flera stora pågående nordiska utgivningsprojekt, i Sverige C. J. L. Almqvists *Samlade verk*, i Norge *Henrik Ibsens skrifter* och i Danmark *Søren Kierkegaards Skrifter*, för att nämna några.

Det kunde verka som om decennier av teoriutveckling lämnat textkritiken i det närmaste oberörd. Sanningen är snarare att editionsfilologi i högre grad än exempelvis litteraturvetenskaplig textanalys kräver pragmatik. Där textteoretikerns svar på frågan om textens tillhörighet gärna klingar tvärsäkert – vare sig det är författaren, läsaren, historien eller någon annan instans som åberopas – tvingas filologen sväva en smula på målet. Men inte för att textutgivning saknar teorier, utan för att den måste anpassas till ett specifikt material. Principerna för utgivningen styrs visserligen av redaktörernas textsyn, men är också beroende av själva textläget.

När Nordiskt nätverk för editionsfilologer, NNE, möttes i Stockholm hösten 1998 var det, vilket den efterföljande konferensskriftens rubrik vittnar om, vid texternas vägskaal, alltså inför textutgivningens grundläggande och oundvikliga valsituation: vilken version av ett skönlitterärt verk bör vi utgå från – första editionen, den sista av författaren sanktionerade, eller kanske bevarade manuskript? Är det överhuvudtaget lämpligt att hålla sig strikt till *en* version, eller kanske bättre att välja ut och sammanföra det bästa ur flera? Eller kan det till och med vara befogat att ge ut ett antal, parallella versioner?

Valet är naturligtvis tätt kopplat till syftet med den aktuella utgåvan. Alla vägar är farbara och synen på vilken som är att föredra har både visat sig historiskt föränderlig och beroende av sitt specifika sammanhang. Men i samma takt som intentionalismen ifrågasatts har praxis

gått från författarens sista sanktionerade version, *Auzgabe letzer Hand*, till försttrycket, alltså den version som mötte en samtida publik och som satt sin prägel språk-, litteratur- och receptionshistoriskt. Allt oftare leder vägen bort från författarens envælde.

När Kierkegaardutgivaren Johnny Kondrup i sitt konferensbidrag ställer frågan om vem texten tillhör är det med udden riktad just mot den intentionalistiska skolans sökande efter författarens avsikter. Kondrup ser *Auzgabe letzer Hand* ersättas av *frühe Hand*, alltså en förskjutning från det tidiga 1900-talets betoning på författarens *sista* vilja till ett ökat intresse för författarens *ursprungliga* avsikter, såsom dessa avspeglas på manuskript- och korrekturstadiet, innan texten på olika sätt ”besudlats” av sättnare och förlagsviljor. Men vem tillhör texten när vi inte säkert vet vem som står bakom vissa ändringar? Och hur hanterar en författarstyrd utgivning fenomen som självrensning och förlagsanpassning? Med utgångspunkt bland annat i det pågående arbetet med Nationalupplagan av August Strindbergs samlade verk avisar Kondrup sökandet efter en författar-autentisk text. Ett sådant sökande är inte bara fruktlöst, det undlåter dessutom att ta hänsyn till den (första) tryckta textens särställning: ”Det er via trykningen og spredningen af det trykte, at forfatterens værker overskrider forfatterens herredømme, opnår deres relative autonomi og i sidste instans kommer til at tilhøre – hverken forfatteren eller hans hjælpere, men historien.”

Hur och vad vi än väljer är inget val oskyldigt, inskärper Johan Wrede, som skriver tänkvärt om textutgivningens ideologiska implikationer. Preferenser styr vilka verk vi finner värda att ge ut, detsamma gäller valet av version när det finns flera att tillgå och redan i ederingen, i inledning och kommentarer, inleds också tolkningen av texten. I den belysningen är editionsfilologi en verksamhet präglad av både makt och ansvar. De nykritiska och poststrukturalistiska uppgörelserna med författarcentrerad forskning drabbade möjligen litteraturvetenskapen hårdare än editionsfilologin, här tycks i alla fall inte finnas samma starka polaritet mellan metoderna: ”Å den ena sidan tenderar ett strukturalistiskt eller lingvistiskt metodval att begripliggöra grundtextens funktion och innebörd inom ramen för ett abstrakt och formellt språkhistoriskt rum, medan en historisk contextualisering av texten å den andra sidan tenderar att framhäva grundtexten studerad som ett resultat av en målmedveten process eller handling”, skriver Wrede och vill snarast betrakta tillvägagångssätten som komplementära.

När teoretiska och metodologiska fluktuationer passerar revy genom volymen känns det välgörande att ha Barbro Ståhle Sjönellns inledande teckning av Svenska Vitterhetssamfundets utgivningshistoria i minnet. Ståhle Sjönell visar inte bara hur flera av de principer som fastställdes redan vid starten 1910 fortfarande är aktuella.

Dessa principer överensstämmer dessutom, hävdar hon, förvånansvärt väl med den moderna textsociologiska synen. Här finns tidigt en strävan både att ta tillvara författarens intentioner, men också ett intresse för textens litteratur- och språkhistoriska betydelse – alltså på samma gång ett personhistoriskt och läsarinriktat perspektiv.

Att den enda vägens politik verkligen är förbi inom editionsfilologin präglar inte minst Johan Svedjedals iakttagelse att den nya digitaliserade tekniken ökat benägenheten för så kallad versionering, att ge ut flera parallella versioner av ett verk istället för att destillera fram en enda. I sin extrem kan metoden visserligen ses som ett sätt att slippa välja och därmed avhända sig den i strikt mening textkritiska uppgiften. Men, påpekar Svedjedal, här finns också en ny öppenhet för att olika textversioner kan ha utkommit i skilda situationer och för olika syften.

Kanske kan digital versionering mildra konsekvenserna av den minst sagt krångliga textsituation redaktionen för *Henrik Ibsens skrifter* har att tampas med, särskilt ifråga om författarens ungdomsdramer. Redaktionen har valt förstartyck som genomgående standard. Men för perioden 1850–63, innan Ibsen lämnade Norge, är den principen inte möjlig. Dessa verk blev nämligen aldrig tryckta under författarens livstid och det enda som möjligen finns att tillgå är en del avskrifter av annan hand. I de fall dramerna gavs ut senare av författaren själv, var det i starkt omarbetade skick, men med samma titlar. Vigdís Ystad som basar över projektet ger i sin framställning belysande exempel på hur olika utgivningsprinciper kan kollidera med varandra inom ett och samma projekt, något som gör det omöjligt att hålla sig strikt till en och samma standard för hela utgivningen. Även här krävs således anpassning och kompromissvilja.

I en antologi som till stor del präglas just av samförstånd är det intressant att också få ta del av hur det kan se ut när åsikterna går isär. Danska Sprog- og Litteraturselskaps utgivning av Henrik Pontoppidans *Det forjættede Land* är ett talande bevis för hur lite som är självklart och hur mycket som måste tas i beaktande när det gäller textutgivning. Debattörerna kommer fram till diametralt olika slutsatser när det gäller vilken version av verket som bör ligga till grund för utgåvan. Eftersom versionerna i det här fallet är så olika får det slutliga valet också avgörande betydelse. Även om fler versioner läggs ut på nätet eller på CD-ROM-skivor tvingas vi än så länge konstatera faktum: trots den digitala teknikens landvinningar får den version som ges ut i bokform och som ligger till grund för inledning och kommentarer, ett klart försteg i förhållande till de övriga. Pappersutgåvans särställning är fortfarande ohotad.

Men även en till synes oproblematisks textsituation kan välla bekymmer, framhåller Lars Burman, biträdande huvudredaktör i den pågående Almqvistutgivningen.

Här saknas i regel manuskript och redaktionen har valt förstaeditionerna som bastext – det tycks således vara bäddat för en ganska enkel utgivning. Ändå gäcker språkmannen Almqvist med sina nyanser i stavning, sin genomtänkta typografi och sina skiftande publiceringsformer och -format. Alla sådana ofta starkt betydelsebärande inslag riskerar, menar Burman, att utplånas i samma stund texterna trycks och binds i prydliga, standardiserade samlingsutgåvor. Hur går enskilda originaltexters särprägel ihop med övergripande principbeslut?

Almqvistutgivningen är Sveriges största hypertextprojekt och textutgivningens digitalisering är onekligen en av editionsfilologins stora framtida utmaningar. När det nordiska nätverket träffades i Oslo i höstas var det just för att diskutera förhållandet mellan bokutgåvor och elektroniska utgåvor. Är det kanske i digitaliseringen lösningarna på problemen med olika textversioner och typografiska utföranden ligger? Espen S. Ore, som bland annat är IT-ansvarig för Ibsenutgivningen, behandlar i sitt bidrag både sökbara parallella fulltextutgåvor, kodade digitala faksimiler, transkriberad text och möjligheten att rekonstruera texter som aldrig ens till fullo existerat. Perspektiven hisnar. Men huvuduppgiften för framtidens databaserade editionsfilologi blir enligt Ore något mer modest, om än av yttersta vikt: att upprätta omfattande elektroniska grundarkiv, vilka sedan kan tjäna flera olika slags utgivningsprojekt och som, till skillnad från pappersutgåvor, ständigt kan uppdateras.

Antologin *Vid texternas vägskaål* både synliggör dagsaktuella editionsfilologiska problemställningar och prövar möjliga lösningar. Här tecknas bilden av en verksamhet som vilar på månghundraåriga traditioner och en stark kontinuitet, men som också befinner sig under ständig omprövning, både teoretiskt och teknologiskt. Trots stridande viljor och olikartade utgångspunkter verkar alla utgivare dela samma grundläggande strävan – att få den skönlitterära texten att fortsätta kommunicera, över millenniegränser, genom teoretiska paradigmskiften och i ständigt nya mediesituationer.

Åsa Arping

Litteratur och verklighetsförståelse. Idémässiga aspekter på 1900-talets litteratur. Red. Anders Pettersson, Torsten Pettersson, Anders Tyrberg. Institutionen för Litteraturvetenskap och Nordiska språk. Umeå universitet 1999.

Litteratur och verklighetsförståelse innehåller föredrag hållna vid en konferens med samma namn i Umeå 1998. Konferensens syfte var att anlägga idémässiga aspekter på 1900-talslitteraturen och att framhäva betydelsen av kognitiva, affektiva och etiska perspektiv vid tolkning av litteratur. I inledningen framhålls att både den skapande och mottagande delen av den litterära processen kan ses i